

LOCAL ASPECTS OF SMALL BUSINESS DEVELOPMENT IN UZBEKISTAN

Gofur Abdilakimov

Associate Professor, PhD

Tashkent State Pedagogical University

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Small business, gross national product, income, profit, entrepreneurship, enterprise, budget.

Received: 19.03.23

Accepted: 21.03.23

Published: 23.03.23

Abstract: Special attention is being paid to intensive development of small business and entrepreneurship, introduction of modern technologies in the field and development of directions for using innovative methods of its improvement. Wide involvement of the population in business activities, growth of the investment and export potential of the industry, and the fact that more attention is being paid to the employment of the population on this basis is gaining importance. Especially in the global economy, improving the organizational and economic mechanisms of small business and private business entities, creating a favorable business environment, strengthening their participation in foreign economic activities, and making full use of their opportunities to increase the income of the population is one of today's urgent issues. These factors imply the implementation of complex measures for financial support of small business and entrepreneurship, information exchange, technical assistance and legal support.

ЎЗБЕКИСТОНДА КИЧИК БИЗНЕСНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ЛОКАЛ ЖИҲАТЛАРИ

Гофур Абдилакимов

профессори вазифасини бажарувчиси

Тошкент давлат педагогика унверситети

Тошкент, Ўзбекистон

МАҚОЛА ҲАҚИДА

Калит сўзлар: Кичик бизнес, ялпи миллий маҳсулот, даромад, фойда, тадбиркорлик, корхона, бюджет.

Аннотация: Дунё миқёсида кичик бизнес ва тадбиркорликни интенсив ривожлантириш, соҳага замонавий технологияларни жорий этиш ҳамда уни такомиллаштиришнинг инновацион усулларида фойдаланиш йўналишларини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Аҳолини тадбиркорлик фаолиятига кенг жалб этиш, соҳанинг инвестиция ва экспорт салоҳиятини ўстириш, шу асосда аҳоли бандлигини таъминлашга янада эътибор қаратилаётганлиги муҳим аҳамият касб этмоқда. Айниқса жаҳон иқтисодиётида хизмат кўрсатиш соҳасида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари фаолиятини ташкилий-иқтисодий механизмларини такомиллаштириш ва самарадорлигини ошириш, жойларда қулай ишбилармонлик муҳитини яратиш, уларнинг ташқи иқтисодий фаолиятидаги иштирокини кучайтириш, аҳолининг даромадларини ошириш борасидаги имкониятларидан тўлақонли фойдаланиш бугунги долзарб масалалардан бири ҳисобланади. Ушбу омиллар кичик бизнес ва тадбиркорликни молиявий таъминлаш, ахборот алмашиш, уларга техник жиҳатдан қўмаклашиш ва ҳуқуқий жиҳатдан қўллаб-қувватлашда комплекс чора-тадбирларни амалга оширишни назарда тутди.

ЛОКАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УЗБЕКИСТАНЕ

Гофур Абдилакимов

Доцент, PhD

Ташкентский государственный педагогический университет

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Малый бизнес, валовой национальный продукт, доход, прибыль, предпринимательство, предприятие, бюджет.

Аннотация: Особое внимание уделяется интенсивному развитию малого бизнеса и предпринимательства, внедрению современных технологий в сферу и разработке направлений использования инновационных методов ее совершенствования. Все большее значение приобретает широкое вовлечение населения в предпринимательскую деятельность, рост инвестиционного и

экспортного потенциала отрасли, уделение на этой основе большего внимания занятости населения. Особенно в условиях мировой экономики совершенствование организационно-экономических механизмов субъектов малого бизнеса и частного предпринимательства, создание благоприятной деловой среды, усиление их участия во внешнеэкономической деятельности, полное использование их возможностей для увеличения доходов населения является одной из задач. актуальных вопросов сегодняшнего дня. Эти факторы предполагают реализацию комплекса мер по финансовой поддержке малого бизнеса и частного предпринимательства, обмену информацией, технической помощи и правовой поддержке.

КИРИШ

Ўзбекистонда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни янада ривожлантириш, тадбиркорлар учун кулай ишбилармонлик муҳитини яратиш учун кўплаб ислохотлар амалга оширилди. Бу борада соҳанинг муҳим норматив-ҳуқуқий асослари шакллантирилиб, тадбиркорлар учун кенг имкониятлар яратилди. Айниқса янги Ўзбекистонда 2018 йил «Фаол тадбиркорлик, инновацион ғоялар ва технологияларни қўллаб-қувватлаш йили», 2019 йил «Фаол инвестициялар ва ижтимоий ривожланиш йили» деб эълон қилиниши кичик бизнес, хусусий тадбиркорлик соҳаларида амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларни янада жадаллаштириш имконини берди. Унга мувофиқ соҳа ривожига тўсик бўлувчи барча чекловларни бартараф этиш, соҳага тўлиқ эркинлик бериш бўйича устувор йўналишлар белгилаб берилди. Тадбиркорликни ривожлантириш, бизнесни юритиш учун кулай муҳит яратиш, тадбиркорларнинг қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш каби амалга оширилган кенг қўламли ишлар аҳоли тадбиркорлиги, айниқса чекка ҳудудлардаги муҳтож оилаларнинг оилавий тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланишини тақозо этмоқда. Бу эса Ўзбекистонда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг шаклланиши ва ривожланиш босқичларини тарихий нуктаи-назардан илмий тадқиқ этиш заруратини туғдирмоқда.

АСОСИЙ ҚИСМ

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 7 мартдаги ПҚ 4231 сон «Ҳудудларда аҳолини тадбиркорликка кенг жалб қилиш ва оилавий тадбиркорликни ривожлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида» ги Қарори, 2019 йил 7 июндаги ПФ-5739 сон «Тадбиркорлик субъектларини тугатиш тартиб-таомилларини соддалаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» ги, 2020 3 апрелдаги ПФ-5978 сон

“Коронавирус пандемияси даврида аҳоли, иқтисодиёт тармоқлари ва тадбиркорлик субъектларини қўллаб-қувватлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги, 2021 йил 20 апрелдаги ПФ-6208 сонли “Ёшларнинг тадбиркорлик фаолиятини қўллаб-қувватлаш ва бандлигига қўмаклашиш, уларни ижтимоий ҳимоя қилиш ҳамда бўш вақтини мазмунли ташкил этишга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги Фармонлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 22 апрелдаги ПҚ 5087-сон “Тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш тизимини такомиллаштириш, ишбилармонлик муҳитини янада яхшилаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисидаги Қарори”, шунингдек соҳага оид бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишда мазкур тадқиқот муайян даражада хизмат қилади.

Мазкур мавзуда олиб борилган тадқиқотлар натижасида биринчидан, Ўзбекистон мустақиллиги арафаси ва унинг дастлабки йилларида узоқ йиллар ҳукм сурган кичик бизнес ва тадбиркорликдаги танглик ҳолати тугатилганлиги ва соҳанинг тикланиши учун зарур шарт шароитларнинг вужудга келганлиги, бу борада норматив-ҳуқуқий асосларининг шакллантирилганлиги муҳим омил бўлганлиги, соҳа ривожининг республика минтақалари ўртасидаги тафовутлари 4 та муҳим омиллар асосида меҳнат ва хом ашё ресурсларининг ҳолатини инобатга олган ҳолда тарихий манбалар ва архив материалларига асосан далилланди.

Иккинчидан, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳалари, айниқса оилавий тадбиркорлик, хунармандчилик ва касаначилик ривожланишининг этнохудудий хусусиятлари республика ҳудудлари ва вилоятларининг тарихан шаклланган ўзига хос хусусиятлари, яъни ижтимоий-демографик ҳолати, табиий-иқлим шароити ва географик жойлашувидан келиб чиқиб, ҳудудлар кесимидаги диспропорциялар 5 та минтақага бўлган ҳолда тадқиқ этилди.

Учинчидан, “Ҳар бир оила-тадбиркор” дастури доирасида соҳа ўзининг янги ривожланиш босқичига чиққанлиги, тадбиркорлик субъектлари учун “Банк-тадбиркор”, “Тадбиркор-банк» тамойили асосида тадбиркорлар молиявий қўллаб-қувватлангани соҳани барқарор ривожланишини сақлаб қолишга хизмат қилгани, янги Ўзбекистонда эркин иқтисодий зоналарда соҳа ривожини таъминланаётгани, тадбиркорларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича вакил -“Бизнес омбудсман” нинг ташкил этилгани муҳим омил бўлаётганлиги тасдиқланди.

Тўртинчидан, ўтган тарихий даврда тадбиркорларга айрим соҳаларда тўлиқ имкониятларнинг берилмаганлиги, ёки тадбиркорлик субъектларини рўйхатга олиш, ноқонуний ва ортиқча текширишларнинг кўпайиб кетганлиги, банк кредитларини олиш, тадбиркорлик субъектларини ташкил этишдаги қийинчиликлар, кўпинча кераксиз

хужжатлар, меъёрий актларни талаб қилиш кабилардаги муаммоларни ҳал қилиш юзасидан, тадбиркорлар манфаатларини ҳимоя қилиш борасида янги Ўзбекистонда изчил ислохотлар амалга оширилаётгани аниқланди.

Бешинчидан, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасининг халқаро параметрлари доирасида дунё миқёсида эътироф этиладиган “Жаҳон банкининг бизнес юритиш рейтинги” (Doing Business), “Хусусий мулкни рўйхатга олиш рейтинги”, “Дунё мамлакатлари хусусий мулк ҳимояси индекси”, “Халқаро инвестицион муҳит жозибадорлигининг «Fitch Ratings, Moodys, Standart Poors» халқаро ташкилотлари рейтинги, “Глобал рақобатбардошлик индекси” (Global Competitiveness Index) да кейинги 5 йил ичида ўз позициясини сезиларли даражада яхшилагани янги Ўзбекистоннинг халқаро рейтингларда фаол иштирокини таъминлашга доир амалга оширилаётган изчил ислохотлар ўз ифодасини топганлиги тасдиқланган.

Мавзу тарихшунослиги хусусида шуни қайд этиш лозимки, илмий тадқиқот мавзусига оид адабиётларнинг асосини мустақиллик йилларида турли соҳа мутахассислари томонидан яратилган нашрлар жумладан, тарих, иқтисодиёт, сиёсатшунослик, ҳуқуқ, социология йўналишларидаги тадқиқот ишлари ҳамда журналистлар томонидан чоп этилган иқтисодий мавзудаги таҳлилий материаллар ва статистик маълумотлар ташкил қилади. Шунингдек хорижлик олимлар ҳам бу борада қатор тадқиқотларни амалга оширганлар. Шу боис мавзунинг ўрганилганлик даражасини таҳлил этиш учун монографияда тадқиқот даврига оид адабиётларни қуйидаги 2 гуруҳга бўлган ҳолда таҳлил этдик:

- 1) Маҳаллий олимларнинг нашр этган адабиётлари;
- 2) Хорижда эълон қилинган адабиётлар.

Тадқиқот тарихшунослиги бўйича маҳаллий олимлар томонидан тарихий мавзуда яратилган адабиётлар алоҳида аҳамиятга молик бўлиб, мазкур адабиётлар бирмунча манбаларга бойлиги, масаланинг у ёки бу жиҳатлари таҳлил қилинганлиги билан ажралиб туради. Яратилган мазкур асарлар, дарслик ва қўлланмаларда Ўзбекистонда кичик бизнес ва тадбиркорликнинг тарихий ривожланиш тенденциялари, мазкур йўналишда аҳоли бандлигини таъминлаш, хусусий мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш ҳамда унинг устувор йўналишларини янада рағбатлантириш масалалари баён қилинган. Бу борада Р. Абдуллаев, Ш. Рахматуллаев, М. Рахимов, Э. Нуриддинов, Ш. Зиёмов, Ф. Рашидова, Г. Аъзамова, А. Халлиев, А. Голованов, Д. Ғуломова, Т. Мўминов, Н. Обломуродов, А. Ҳазраткулов, Қ. Усмонов, М. Содиқов, В. Ишқуватовларнинг ўз мавзулари доирасидаги тадқиқотлари, чоп этган китоблари¹ бирмунча салмоқлидир. Нашр этилган адабиётларда муаллифлар кичик ва бизнес ва тадбиркорликнинг ривожланиш омиллари, оилавий бизнес ва

хунармандчиликни ривожлантириш, касаначиликнинг давлат тараққиётидаги ўрни масалаларига ўз тадқиқотлари доирасида ёндашганлар.

Жаҳон тарихи ва тажрибасининг гувоҳлик беришича, бизнес ва тадбиркорлик бозор иқтисодиёти шароитида аҳоли турмуш тарзини юксалтиришнинг муҳим шартидир. Тадбиркорликнинг индивидуал ва жамовий турлари мавжуд бўлиб, улар ҳилма-ҳил шаклларда амалга оширилади. Тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш мустақиллиги, бу жисмоний ёки юридик шахс, яъни тадбиркор фуқаролик ишларида иштирок этади, тадбиркор ўз фаолиятини ўз зиммасига олган ҳолда амалга оширади, иқтисодий мустақиллик ва корхонанинг фаолияти ва натижалари учун жавобгарликка асослангандир. Яна бир таърифга кўра, тадбиркорликнинг ўзига хос хусусиятлари доимий равишда амалга ошириладиган биржа операцияларининг занжирида ифодаланади, лекин айирбошлашнинг ўзи ягона иқтисодий оборотнинг ажралмас бўғинига айланганда ва айирбошлаш учун ишлаб чиқариш хўжалик юритувчи субъектларнинг белгилловчи функциясига айлангандагина тадбиркорликнинг манбаига айланади, дея қайд этилади.

Тадбиркорлик бу, хўжалик юритишнинг шундай ташкилий-ҳуқуқий шаклики, унда мулк эгаси бир шахс, оила ёки жамоа бўлиши мумкин. Улар тадбиркорлик субъекти фаолиятдан келган даромадни барчасига тўлиқ эгалик қилади, қолаверса бизнесдаги хавф-хатар ва таваккалчилик учун ўша субъектнинг якка ўзи жавобгар бўлади. Тадбиркорликнинг ушбу шакли чакана савдода, умумий овқатланиш соҳасида, реклама соҳасидаги бизнесда, маиший хизмат, фермерликда, тиббиёт амалиётида ва хунармандчиликда кўпроқ учрайди.

Тадбиркорлик ҳақида эса М. Переверзев ва А. Лунёваларнинг қайд этган фикрлари янада эътиборли бўлиб, муаллифлар тушунчани молиявий ва бошқа ресурсларга, тадбиркорлик қобилятига, бизнесни ташкил қилиш ғояларига эга бўлган ва янги корхонани ташкил этиш, янги ғоя, маҳсулот ёки хизмат турини ишлаб чиқариш билан боғлиқ хавф-хатар учун жавобгарликни ўз зиммасига олишга қодир шахс, деган таърифни берадилар. Тадбиркорлик икки хил кўринишда ташкил қилинади:

- а) индивидуал - яъни корхона ташкил қилмасдан фаолият юритувчи тадбиркорлик;
- б) хусусий корхона - яъни юридик шахс сифатида фаолият юритишга асосланган ҳолда ишлаш.

Индивидуал тадбиркорлик бир шахс эгалигида амалга ошириладиган тадбиркорлик бўлиб, у шахсий даромад ва фойда олишга йўналтирилгандир. Бунда унинг фаолияти натижалари ўз хусусий мулки билан тўлиқ ва чекланмаган жавобгарлик асосида амалга оширилади.

Тадбиркорликнинг тарихи ва моҳиятига эътибор қаратилса, мутахассиларнинг таъкидлашларича, «тадбиркор» ва «тадбиркорлик» тушунчалари илк бор XVII аср ва XVIII аср бошларида яшаган англиялик Ричард Кантильон томонидан муомалага киритилган, кейинчалик XVIII аср иккинчи ярми XIX аср бошларида янада такомиллаштирилганлиги Ё.Абдуллаев ва Ф.Каримовлар томонидан таъкидланади [2].

Муаллифларнинг фикрларини давом эттирган ҳолда, айтиш жоизки, агар тушунчани иқтисодий нуқтаи назардан таҳлил қилсак, тадбиркорлик бу – капитал (маблағ) сарфлаб товар ва хизматлар яратиш билан фойда олишга қаратилган иқтисодий фаолиятдир. Ўзбекистон Миллий Энциклопедиясида “Тадбиркорлик мулкчилик субъектларининг фойда олиш мақсадида таваккал қилиб ва мулкий жавобгарлиги асосида амалдаги қонунлар доирасида ташаббускорликка асосланган иқтисодий фаолиятидир. Тадбиркорлик ноёб қобилият, ер, меҳнат, капитал, ахборотлар билан бир қаторда иқтисодиёт ва ишлаб чиқаришни юксалтиришнинг бош омилларидан бири ҳисобланади”, дейилган. Рус тилининг изоҳли луғатида эса бизнес деганда даромад, фойда келтирадиган тадбиркорлик фаолияти тушунилади. Бирор нарса билан иш олиб бориш, даромад олиш, шунингдек фойда олиш, деб таърифланган.

Иқтисодчиларнинг таъкидлашларича, бизнесда товар ва хизматлар яратилиб, бозордаги талаб қондирилганда тадбиркорлик фаолияти юзага келади. Ташкилий жиҳатдан тадбиркорлик жисмоний ва юридик шахслар фаолиятдан иборат бўлади. Тадбиркорлик бизнес сифатида, асосан, саноат, аграр ва сервис соҳаларида кўпроқ учрайди. У ўз мулки ва даромадидан келиб чиқиб, фаолият шаклига кўра 4 хил кўринишга эга:

- давлат тадбиркорлиги;
- хусусий тадбиркорлик;
- жамоа тадбиркорлиги;
- аралаш тадбиркорлик.

Иш кўлами ва аъзолар сонига қараб кичик, ўрта ва йирик турларга бўлинади [3]. Улар бир-биридан молиявий маблағлар миқдори, ишловчилар сони, яратилган маҳсулот ва хизматларнинг бозор қиймати (ҳажми) ва олинган фойда миқдorigа қараб фарқланади. Жамоавий тадбиркорлик шахсларнинг бир гуруҳга бирлашиши ёки капиталларнинг бирлаштирилиши асосида олиб бориладиган фаолиятдир [4].

ХУЛОСА

Таҳлиллар шуни кўрсатадики: Ўзбекистонда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг тикланиши ва ривожланиш тарихини илмий тадқиқ этиш асосида тадқиқот мавзуси юзасидан қуйидаги хулосаларга келинди:

Республикаларимиз ҳудудлари ва вилоятларининг ўзига хос ижтимоий-демографик ҳолати, табиий-иқлим шароити ва географик жойлашувидан келиб чиқиб, ушбу минтақаларда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳалари, айниқса оилавий тадбиркорлик, хунарамандчилик ва касаначилик ривожланишининг этноҳудудий хусусиятлари аниқланди. Соҳанинг тарихий тараққиёти солиштирма-қиёсий таҳлил қилинди, динамик кўрсаткичлари белгиланди. Тарихий тадқиқотларга кўра, ўтган йиллар мобайнида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришга тўсиқ бўлиб келган асосий муаммолар сифатида қуйидагилар аниқланди: хусусийлаштириш жараёнида тадбиркорларга тўлиқ имкониятларнинг берилмаганлиги, тадбиркорлик субъектларини рўйхатга олишдаги муаммолар; вазирликлар, бошқармалар, маҳаллий давлат ҳокимият органлари томонидан тадбиркорлар манфаатига, давлат қонунларига зид бўлган ҳатти ҳаракатлар, ноқонуний ва ортиқча текширишларнинг кўпайиб кетганлиги; банк кредитларини олишдаги муаммолар ва сансалорликлар, айрим давлат органлари тадбиркорлик субъектларининг фаолиятини қонуний таъминламаганлиги.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Веселкин Е. Понятие социальной сети в Британской социальной антропологии // Концепции зарубежной этнологии: Сб. пр. – М, 1976. – с.125-152.
2. Винокурова М.В. Конкурентоспособность и потенциал кластеризации отраслей экономики Иркутской области // ЭКО (Всероссийский экономический журнал), №12, 2006. – с.73-114.
3. Веревкин Л., Мокрецов К. Малый бизнес и теневая экономика // Государственная служба, №3(35), 2005.
4. Выхохулева Е. Бизнес будут преследовать по-немецки // Профиль, №21, 2005.
5. Вышегородцев М.М. Еще раз о направлении дискуссии: социальная ответственность государства и бизнеса в России // Управление персоналом, №1, 2005. – с.47-49.
6. Ильин В.Н. Подарок как социальный феномен // Рубеж (Альманах социальных исследований), 2001. №16-17.
7. Кулаковский Р. Власть и бизнес: Социальный диалог в региональном направлении // Проблемы теории и практики управления, №6, 2004.
8. Портер Майкл, Э. Конкуренция.: Пер. с англ.: Уч. пос. – М.: Издательский дом «Вильямс». 2000. – 495с.: ил. – Парал. тит. англ. – с.207, 221, 239.
9. Roger D.Kangas. The Importance of Political and Social Stability for Economic Revival // Central Asia 2010. Prospects for human development, Regional Bureau for Europe and the CIS, UNDP, 2010. P.34-40. V.

10. Onita M. The Experience of Micro Credit in Kazakhstan, Uzbekistan and the Kyrgyz Republic // Central Asia. 2010. Prospects for human development, Regional Bureau for Europe and the CIS, UNDP, 2010. P.132-136. V.
11. Anara Tabishaliyeva. The Challenge of Regional Cooperation in Central Asia // Central Asia-2010. Prospects for human development, Regional Bureau for Europe and the CIS, UNDP, 2010, P.138-145.
12. Толипов Ф. Ўзбекистонда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ривожланиш тарихининг айрим жиҳатлари хусусида. // “Ўтмишга назар”. Т., 2019. №12 сон. 80-бет. IV.
13. Толипов Ф. Некоторые аспекты малого бизнеса и частного предпринимательства в Узбекистане.//International journal of innovative technologies in economy. Scientific edition. Poland. 2(22), March 2019.
14. Тухлиев Н. Бозорга ўтишнинг машаққатли йўли. -Т., 1999. -239 б.
15. Абдилакимов Г. Иқтисодийни модернизация қилиш шароитида транспорт тизимининг инвестициявий лойиҳаларини техник-иқтисодий ва молиявий баҳолаш // Биржа эксперт. – 2009. – № 5. – Б. 26–28.